

3. Пиріг І. В. Законодавче забезпечення участі спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 202-204.

4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. К. : Кондор, 2005. 588 с.

Мотлях Олександр Іванович,
завідувач наукової лабораторії
з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
ННІЗДН Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

ПОЛІГРАФОЛОГІЯ ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ЗНАТЬ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ НАУКОЮ КРИМІНАЛІСТИКОЮ

Зародження і становлення поліграфології деяким чином нагадує процеси утвердження науки криміналістики у її історичному й відліковому проміжку часу. Криміналістика як прикладна юридична наука у своєму поступальному розвитку і остаточному формуванні охопила майже півстолітній період часу від кінця XIX і до середини п'ятдесятих років XX століття. Поліграфологія як самостійна галузь знань цей шлях торувала у продовж ста років до свого утвердження і визнання. За даними історичних документів саме у 1921 році американець Джон А. Ларсон, на той час студент Каліфорнійського медичного факультету, поєднуючи навчання з роботою в поліції м. Берклі (Каліфорнія, США) сконструював перший поліграф, придатний для розслідування злочинів, якого вважають прообразом сучасних поліграфів. Результати дослідження з використанням поліграфа викликали інтерес у того періоду вчених та експертів і фактично від тоді почали здійснюватися наукові розробки у поліграфологічній сфері. Пізніше напрацювання Джона А. Ларсона розвив студент того ж Каліфорнійського університету, в подальшому його колега, американець Леонард Кілер, який удосконалив поліграф, додавши до нього психогальванометр – пристрій для реєстрації шкіргальванічної реакції. Свій винахід він запатентував у 1928 році під саме назвою поліграф, оскільки до

того часу більш поширеною була назва цього приладу як «детектор брехні», запропонована вченим В. М. Марстоном.

Варто наголосити, що у різних країнах світу по-своєму розвивався поліграфологічний напрям діяльності і зокрема у колишньому радянському союзі, у склад якого входила й Україна, на той час як одна із п'ятнадцяти республік, було піднято питання щодо приналежності поліграфа до певної галузі знань. З поміж претендентів на найбільший вклад у розвиток поліграфології, а це: медицина, психологія, психофізіологія, кібернетика і електроніка тощо, була і процесуальна наука та криміналістика. Криміналісти, поділяючи думку процесуалістів відстоювали позицію, що поліграф є одним із науково-технічних приладів, який має цільове і водночас специфічне призначення і за його допомоги можна перевірити правду та брехню в людини, що над важливо для кримінального судочинства. Вони зазначали, що цей прилад гармонійно додається до їх науки, оскільки поліграф також є технічним засобом спеціального призначення, як і більшість приладів розроблених та впроваджених у потреби цієї прикладної галузі юридичного спрямування.

Погоджуємося, що не слід відкидати заслуги науки і практики криміналістики у формуванні поліграфології, однак і перебільшувати їх також не варто. Це питання можна розглядати під кутом спорідненості між цими галузями знань, зокрема у розрізі класичної побудови розділів науки криміналістики. Беззаперечно, що поліграфологія в своїй основі є дотичною до загальної теорії криміналістики, зокрема в її методологічних основах. Разом з тим, ця нова галузь знань має самостійний метод наукового пізнання, і одночасно може співвідноситися з спеціальними криміналістичними методами. На наше глибоке переконання, поліграфологію необхідно розглядати як самостійний метод наукового пізнання, основою якого є методологічний інструментарій та технічні засоби, здатні виявляти і фіксувати реакції людського організму на певні стимули (подразники). Поява ж цього нового методу в теорії і практиці кримінального судочинства, і в криміналістиці зокрема, викликана тим, що ця прикладна юридична наука завжди перебувала і залишається на передньому краї боротьби із злочинністю [1].

Оскільки значимість результатів проведених спеціальних досліджень із застосуванням поліграфа зростає в суспільних правовідносинах, виникає потреба у подальшому вивченні можливостей її використання у кримінальному провадженні.

Утім, як слушно свого часу зазначав вітчизняний вчений-криміналіст А. В. Іщенко, «криміналістика не може використовувати здобутки інших наук без вивчення їх змісту, технології створення, достовірності, наукової обґрунтованості та інших суттєвих характеристик, оскільки вони залучаються до специфічної, жорстко врегульованої нормами права сфери людських стосунків» [2].

Що ж до визначення місця поліграфології в криміналістичній техніці, як складової частини науки криміналістики, то тут також є свої особливості. Як відомо, криміналістична техніка уособлює самостійний розділ цієї науки і являє собою систему наукових положень і розроблених на їхній основі технічних засобів, прийомів і методів, призначених для збирання, дослідження та використання доказів. У практичному вигляді криміналістична техніка слугує арсеналом засобів і методів збирання криміналістичної інформації. Свого часу побутувала думка окремих вчених-криміналістів, й не тільки їх, про розширення розділу «криміналістичної техніки» і створення в ньому самостійного розділу «криміналістична поліграфологія», або ж окремого підрозділу криміналістичної техніки. Зокрема таку позицію відстоював радянський вчений-поліграфолог Ю.І. Холодний, який наголошував на тому, що криміналістична поліграфологія: а) націлена на вирішення специфічних криміналістичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій вчинених злочинів; б) характеризується поширеністю (має наростаючий обсяг прикладного застосування в кримінальному судочинстві і правоохоронній практиці) і специфікою об'єктів дослідження (апаратурний підхід до дослідження пам'яті людини в криміналістичних цілях); в) має методологічну та методичну розробленість (забезпечена власною приватною криміналістичною теорією) [3].

Однак така думка дослідника не знайшла практичної підтримки, навіть була піддана нищівній критиці у науковому середовищі криміналістів. Ми є прибічниками такої позиції вчених, адже вбачаємо у цьому те, що науковець своїми підходами фактично пропонував монополізувати поліграф і дослідження з його використанням уводячи його лише у науку криміналістику не беручи до уваги заслуги інших галузей знань.

Без перебільшення прикладні аспекти використовувані поліграфологією можна співвідносити з розділом криміналістичної тактики, зокрема у розрізі своєрідного

мистецтва у досягненні поставленої мети. Як відомо криміналістична тактика базується на системі вироблених наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування і судового провадження, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які проводять розслідування, прийомів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), процесуальних дій під час судового провадження, спрямованих на встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, збирання та оцінки доказів. Поліграфологія також частково використовує ці організаційні підходи і тактичні прийоми у своїй діяльності. Відмінністю є те, що поліграфологічна процедура не належить до переліку ні слідчих (розшукових), а ні негласних слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Це є виокремлена процедура дослідження чи експертизи, яка доповнює процесуальну діяльність новими інформаційними даними у межах конкретного кримінального провадження. Результати поліграфології слугують значимим інформаційним масивом як у здійсненні оперативно-розшукової діяльності, так і в цілому у забезпеченні досудового розслідування.

Свого часу побутувала думка окремих вчених-процесуалістів щодо віднесення поліграфології до слідчих (розшукових) дій, зокрема до допиту. Озвучені пропозиції не знайшли своєї підтримки у науковому середовищі фахівців процесуальної науки. Такої думки дотримуємося і ми і це обґрунтовується тим, що це уже буде не просто допит, а інша слідча (розшукова) дія, яка уособлюватиме розширені можливості отримання психофізіологічних даних дослідження у поєднанні з самостійним процесуальним заходом. У ній відображатиметься низка нових істотних видозмінних рис:

- змінюватиметься порядок отримання показань;
- збільшуватиметься питома вага спеціаліста-поліграфолога в отриманні нових даних, що впливатиме на слідство і процес розслідування;
- слідчий та оперативний працівники своєю діяльністю більше скеровуватимуть осіб до результатів спеціального дослідження із застосуванням поліграфа, ніж забезпечуватимуть власну тактику й стратегію досудового розслідування в межах відкритого кримінального провадження [3].

Як наслідок – це потребуватиме й перегляду та заміни положень норм кримінального процесу, а в цьому: по-перше,

немає необхідності та й обґрунтованого логічного пояснення, по-друге, це спричинить плутанину слідства, тобто за яких обставин досудового розслідування поліграф може бути застосованим під час проведення слідчих (розшукових) дій, а за яких і ні.

Що ж до взаємозв'язку поліграфології з криміналістичною методикою, то вона також прослідковується у окремих її проявах. Криміналістична методика, як розділ науки криміналістики, синтезує систему інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій, що забезпечують оптимальну організацію розслідування та попередження окремих видів злочинів. У ній в особливому порядку аналізується накопичений досвід досудового слідства, відшукуються найефективніші прийоми та методи ведення розслідування певних категорій кримінальних проваджень. Зрозуміло, що процес розслідування злочинів є специфічною діяльністю, пізнавальна й організаційно-тактична сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації та встановленим законом порядком її одержання й використання. Тобто, відбувається процедура пізнання подій минулого за залишеними особою (особами) матеріальних слідів відображення, а також формування їх вигляді слідів пам'яті, так званих ідеальних (уявних) слідів. Розслідування злочинів відрізняється від інших видів пізнавальної діяльності, адже здійснює перевірку: прихованих і знищених слідів злочину; перекрученої інформації, що має як орієнтувальне, так і доказове значення для встановлення об'єктивної дійсності у конкретному кримінальному провадженні. Процедура проведення поліграфологічних досліджень також використовує технології перевірки інформаційних слідів відображення від людини у події минулого, але у своєрідний спосіб. Звісно, що перевага цих досліджень надається ідеальним (уявним) слідам відображення, які у поліграфології мають назву психофізіологічні, бо вони зачіпають психологічно-емоційну складову організму людини через технологію застосування поліграфологом відповідних тестових питань-стимулів (подрозників). Однак часто у поліграфологічному дослідженні використовуються і матеріальні об'єкти (речі, предмети, документи, фото та ін.), як носії інформації про подію, факти з якої підлягають інструментальній перевірці раніше повідомлюваних особою даних.

Узагальнюючи вище викладене доходимо думки щодо усталеної і сформованої, об'єктивної і дієвої взаємодії, яка існує між поліграфологією та криміналістикою, незважаючи на те, що

кожна з цих наук має своє індивідуальне і цільове призначення. Паралельний розвиток зазначених галузей знань тільки їх збагачує, оновлює, розширює і наповнює новим якісним змістом.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : Підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. – К. : „Центр учбової літератури”, 2015. 704 с.

2. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : [моногр.] / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – К. : Нац. акад. внутріш. справ України, 2002. 161 с.

3. Мотлях О.І. Поліграфологія. Підручник. – К. : Освіта України, 2022. 550 с. ISBN 978-617-8077-08-2

Юхно Олександр Олександрович,
професор кафедри криміналістики
та судової експертології Харківського
національного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
професор;

Бабакін Вадим Миколайович,
професор кафедри технологій захисту
навколишнього середовища факультету
управління та безпеки населення
Національного університету цивільного
захисту України, доктор юридичних
наук, доцент

**ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТЕХНІКО-
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

За визначенням Міністра внутрішніх справ України Ігоря Клименка, справедлива система кримінального правосуддя, складовою якої є розслідування кримінальних правопорушень, сприяє посиленню довіри суспільства та формує повагу до органів влади, законності й порядку в країні. Належне функціонування органів Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, дотримання прав, свобод людини і громадянина. [1, с. 9]. Сучасні досягнення і еволюція телекомунікаційних систем, засобів зв'язку та переходження на більш сучасні засоби цифровізації усіх їх